

SOCIÁLNÍ POLITIKA POHLEDEM ČESKOSLOVENSKÝCH A BRITSKÝCH POSLANKYŇ V LETECH 1945–1948

Milan Hanzl

Volba tématu této studie není náhodná: reflektuje nejen význam druhé světové války pro změny v sociální politice pohledem československých a britských poslankyň, ale rovněž vychází z mých studijních pobytů ve Velké Británii, kde jsem se věnoval různým aspektům vývoje politické činnosti žen po druhé světové válce.¹ Nehledě na fakt, že toto téma nebylo dosud zmapováno v české ani britské historiografii.

Text si klade za cíl sledovat optikou politiků podobnosti a rozdíly v sociální politice na pozadí společenského a politického vývoje v Československé republice (ČSR) a ve Velké Británii bezprostředně po skončení druhé světové války.² Oba státy se vyrovnávaly s hospodářskými a sociálními důsledky války a současně vytvářely prostor pro trvalé sociální změny vedoucí ke zlepšení každodenního života obyvatelstva vyčerpaného válečným strádáním.³

¹ V roce 2017 a 2018 jsem v rámci doktorandských projektů specifického výzkumu financovaného Filozofickou fakultou UHK pobýval v The British Library, The National Archives London a The Parliamentary Archives.

² Problematikou sociální politiky po druhé světové válce, včetně výstavby sociálního státu (Welfare State), se ve Velké Británii zabývá (v abecedním pořadí): BERNINI, Stefania: *Families, society and state in comparative perspective: women and their families in British and Italian social policy, 1945 to c. 1960*. London 2002; COSTA, Ettore: *The Labour Party, Denis Healey and the International Socialist Movement: rebuilding the socialist international during the Cold War, 1945–1951*. Basingstoke–Hampshire 2018; GLENNERSTER, Howard: *British social policy: 1945 to the present*. Oxford 2007; GREVE, Bent: *Austerity, retrenchment and the welfare state: truth or fiction?* Northampton 2020; GROH, Fred: *Due respect: the morality of the welfare state*. London 2018; HARRIS, Jennifer: *The Welfare State*. London 1973; JORDAN, Bill: *Freedom and the welfare state*. London 2018; LAYBOURN Keith: *The evolution of British social policy and the Welfare State: c. 1800–1993*. Keele University Press 1995; LEIGH, Francis: *The welfare state*. London 1985; MARSH, David Charles: *The welfare state*. London 1970; MURRAY, Peter: *Poverty and Welfare 1815–1950*. London 2006; RAWCLIFFE, Michael: *The welfare state*. London 1990; SILLARS, Stuart: *The welfare state*. Basingstoke 1988; SPICKER, Paul: *Welfare State*. London 2000.

³ Problematikou sociální politiky po druhé světové válce, včetně budování sociálního státu, se v Československu zabývá (v abecedním pořadí): HRON, Jan: *Změny v oblasti mezd v období 1945–1953*. Praha 1968; INGOLT, Tomasz: *Welfare States in East Central Europe 1919–2004*. Cambridge 2008; JEŘÁBKOVÁ, Ludmila – SALCMANOVÁ, Miluše: *Vývoj důchodového zabezpečení v ČSSR (1930–1956)*. Praha 1965; KLOFÁČ, Jaroslav: *Sociální struktura ČSSR a její změny v letech 1945–1980*. Köln 1985; KREJČÍ, Jaroslav: *Důchodové rozvrstvení*. Praha 1947; O novou sociální

Poslankyně hrály v tomto příběhu nezanedbatelnou roli, což se snaží ukázat i tato studie. Vznikla na základě studia literatury a zejména různorodých pramenů: personálních spisů poslankyň, textů v ženských časopisech, osobních prohlášení, vzpomínek nebo parlamentních interpelací. Pro vznik textu byl zásadní výzkum v Archivu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, Národní knihovně ČR, Národním archivu v Praze, The British Library, The National Archives London a v The Parliamentary Archives London. Studium literatury a pramenů umožnilo vytvořit obraz sociálně politické činnosti československých a britských poslankyň bezprostředně po skončení druhé světové války.

Časové vymezení zahrnuje existenci Prozatímního Národního shromáždění (dále jen PNS) a Ústavodárného Národního shromáždění (dále jen ŮNS) v ČSR. Sledovaný časový rámec začíná prvním zasedáním PNS 28. října 1945 a končí 30. května 1948, kdy ŮNS ukončilo svou činnost. Tu však výrazně poznamenal po personální i po obsahové stránce komunistický převrat v únoru 1948. Ve Velké Británii do tohoto časového rámce spadá existence třicátého osmého parlamentu, která je shodná s prvním volebním obdobím labouristické vlády Clementa Attleeho.

Dopady velké hospodářské krize a druhé světové války vyvolaly potřebu sociální transformace v evropských národních společnostech. Po skončení druhé světové války v Evropě usilovaly oba zkoumané státy o vytvoření spravedlivějšího uspořádání společnosti, než tomu bylo dříve. V československé i britské společnosti změnila válečná zkušenost způsoby kolektivního jednání a z psychologického pohledu zintenzivnila pocit kolektivní vzájemnosti. Výše uvedené změny umožnily snadněji realizovat rozsáhlé sociální reformy.⁴ Podle americké historičky Tara Zahra byly v poválečné evropské společnosti dva základními kolektivy, národ a rodina.⁵

politiku. Praha 1947; *Patnáct budovatelských let: Stručný statistický přehled 1945–1960*. Praha 1960; RÁKOSNÍK, Jakub – TOMEŠ, Igor a kol.: *Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992*. Praha 2012; RÁKOSNÍK, Jakub: *Sovětzace sociálního státu. Lidově demokratický režim a sociální práva občanů v Československu 1945–1960*. Praha 2010; *Rok sociální politiky v osvobozené republice*. Praha 1946; RYBA, Jan: *Vývoj sociálního zákonodárství a sociálního zabezpečení v Československu v letech 1945–1989*. In: MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav (eds.): *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989*. Praha 2004, s. 493–518; SRB, Vladimír: *Děti nám umírají*. Praha 1947; WAGNEROVÁ, Alena: *Žena za socialismu: Československo 1945–1974 a reflexe vývoje před rokem 1989 a po něm*. Praha 2017; WERNER, Vladimír: *Národní pojištění*. Praha 1947.

⁴ RÁKOSNÍK, Jakub – TOMEŠ, Igor: *Sociální stát v Československu. Právně-institucionální vývoj v letech 1918–1992 (dále jen Sociální stát)*. Praha 2012, s. 128–130.

⁵ ZAHRA, Tara: *The lost children. Reconstructing Europe's families after World War II*. Cambridge – London 2011, s. 50.

Československou sociální politiku ovlivnily práce britského ekonoma Johna Maynarda Keynese a především koncepce britské verze sociálního státu, tak jak ji během druhé světové války formuloval britský politik a sociální reformátor William Beveridge.⁶ V obou zkoumaných státech se sociální reformy týkaly hlavně rozsáhlého znárodnování soukromého sektoru, národního pojištění, školního vzdělávání, bytové výstavby a lepších bytových služeb. Oproti Velké Británii se však v osvobozeném Československu výrazně oslabilo mocenské postavení parlamentu, včetně jeho podílu na vytváření sociální politiky.⁷ Vláda Národní fronty se ujala pozice dominantního vykonavatele a tvůrce koncepce a programu sociální politiky.⁸ Běžnou praxí PNS i ÚNS se stalo schvalování legislativních norem, jejichž osnovy vytvářely především členové vlády, příslušných ministerstev nebo komisí Ústřední rady odborů (dále jen ÚRO). Zároveň před únorovým převratem měli na vytváření sociálního systému vliv odborníci a širší veřejnost. Se stupňujícími se mocenskými konflikty však slábl, což nepříznivě ovlivňovalo jeho podobu.⁹ Vzhledem k narůstajícím mocenským sporům parlamentní plénum schválilo většinu navrhovaných sociálních zákonů až po nastolení komunistického monopolu moci v únoru 1948. Navíc československé orgány státní moci soustavně omezovaly činnost spolkových organizací, které spoluvytvářely sociální politiku. Stát si tak postupně monopolizoval tuto oblast veřejného života. Obecným rysem sociální politiky v obou zkoumaných státech se stala snaha odstranit následky války a zlepšit životní postavení maximálního počtu osob. Tato studie neusiluje a ani nemůže obsáhnout výzkum vývoje sociální politiky v Československu a Velké Británii po druhé světové válce, proto se její pohled konkretizuje na specifický fenomén veřejného života – sociálně politická participace československých a britských poslankyň během let 1945–1948.

⁶ KALINOVÁ, Lenka: *Východiska, očekávání a realita poválečné doby. K dějinám české společnosti v letech 1945–1948*. Praha 2004, s. 20–24.

⁷ Tamtéž, s. 78–84.

⁸ V ČSR vize sociální politiky formuloval především Košický vládní program a později Budo-
vatelský program Gottwaldovy vlády. Srov. *Košický vládní program. Program nové československé
vlády Národní fronty Čechů a Slováků*. Praha 1974; *Budovatelský program Gottwaldovy vlády*.
Praha 1946.

⁹ KALINOVÁ, L.: *c. d.*, s. 84 an.

V ČSR¹⁰ i ve Velké Británii se se sociální transformací po skončení druhé světové války také úzce prolínala vyšší míra státních zásahů do ženské soukromé sféry, zejména v mateřství.¹¹

Poslankyně obou států apelovaly na stát, aby poskytl ženám co nejlepší podmínky pro zdravé mateřství a lepší péči o dítě a matku.¹²

Důsledky druhé světové války zapříčinily, že se poslankyně zabývaly zabezpečením osob postižených válečnými událostmi, především vdov a siroteků. V ČSR zabezpečení těchto dvou společenských skupin bylo součástí celkové snahy o zaopatření obětí po nacistickém běsnění a zároveň ocenění odboje. Ve Třetí republice a Velké Británii se tato otázka stala častým tématem hlavně během parlamentních rozprav a v ženských periodikách. Za všechny poslankyně v PNS¹³ a ŮNS¹⁴ se jednalo například o parlamentní rozpravu Milady Horákové při projednávání návrhu zákona o hromadném poručenství ze dne

¹⁰ Poslankyně PNS a ŮNS byly zastoupeny v Komunistické straně Československa (KSČ), v Československé straně národně socialistické (ČSNS), v Československé straně lidové (ČSL), v Československé straně sociálně demokratické (ČSSD), v Komunistické straně Slovenska (KSS) a v Demokratické straně (DS).

¹¹ Větší shovívavost k porušování principu soukromého vlastnictví byla po skončení druhé světové války častým jevem napříč Evropou. Dokladem je absence soukromého vlastnictví mezi základními lidskými právy a svobodami v původním znění Evropské úmluvy o ochraně lidských práv z roku 1950. Srov. SUDRE, Frédéric: *Mezinárodní a evropské právo lidských práv*. Brno 1997, s. 213.

¹² Československé poslankyně se zabývaly sociálním postavením žen a dětí nejen na půdě parlamentu, ale také v organizacích ženského hnutí, v ženských stranických organizacích a v Národní frontě žen, která sdružovala české političky napříč tehdejší politikou spektrem. Národní socialistky neaktivněji obhajovaly práva a zájmy žen, čímž navazovaly na bohaté zkušenosti sbírané už od konce 19. století.

¹³ V PNS působily poslankyně (v abecedním pořadí) Adéla Bělíková (ČSSD), Jarmila Gerlichová-Petrusková (KSČ), Anežka Hodinová-Spurná (KSČ), Milada Horáková (ČSNS), Elena Hroboňová (KSS), Františka Hrušová (KSS), Anna Jungwirthová (ČSSD), Božena Macháčová-Dostálová (KSČ), Božena Pátková (ČSNS), Mária Poloncová (DS), Vladimíra Příbylová (ČSSD), Marie Skuhrovcová (ČSL), Barbora Škrantová (KSČ), Marie Švermová-Šváblová (KSČ), Marie Trojanová (ČSL), Mária Turková (KSS), Jarmila Uhlířová (ČSNS), Františka Zeminová (ČSNS), Helena Zimáková-Zemanová (KSČ), Jaromíra Žáčková-Batková (ČSNS).

¹⁴ V ŮNS působily poslankyně (v abecedním pořadí) Anežka Hodinová-Spurná (KSČ), Milada Horáková (ČSNS), Růžena Hrbková (ČSNS), Ludmila Jankovcová (ČSSD), Anna Jungwirthová (ČSSD), Antonie Kleinerová (ČSNS), Helena Koželuhová-Procházková (ČSL, nevykonala poslanecký slib v červnu 1946), Matilda Kulichová-Sutórisová (DS), Božena Macháčová-Dostálová (KSČ), Olga Maršalová (KSČ), Běla Pažoutová (ČSSD), Růžena Skřivanová (ČSNS), Matylda Synková (KSČ), Marie Syrovátková-Palečková (KSČ), Pavla Šimonková (KSČ), Barbora Škrantová (KSČ), Milena Šmejcová (ČSNS), Marie Švermová-Šváblová (KSČ), Marie Trojanová (ČSL), Marie Trojanová-Genyková (KSČ), Mária Turková (KSS), Jarmila Uhlířová (ČSNS), Eliška Ullrichová (KSČ), Ludmila Weberová (KSČ), Františka Zeminová (ČSNS), Helena Zimáková-Zemanová (KSČ), Jaromíra Žáčková-Batková (ČSNS).

9. ledna roku 1946. Milada Horáková souhlasila s jeho přijetím, jelikož byl podle ní nepostradatelný vzhledem k tristní situaci velkého počtu oboustranných i jednostranných sirotek. Okresní péče o mládež evidovala na území Čech a Moravy 58 642 poručenců a nezletilých opatrovanců (především jednostranných i oboustranných sirotek a dětí, jejichž právním zástupcem byla určena okresní péče o mládež). Do výše zmíněné statistiky, kterou Milada Horáková přednesla v PNS, nespádali veřejní poručníci obcí, kteří byli nositeli hromadného poručenství. Po obětech nacistické perzekuce a válečných událostí zůstalo podle této evidence pouze na území Čech 3 056 oboustranných sirotek. Navíc, jak upozornila Milada Horáková, toto číslo nebylo kompletní. Prudký nárůst rozvodovosti v poválečných měsících zvyšoval rovněž počty dětí svěřených do péče veřejným poručníkům kvůli ochraně před jedním či oběma rodiči.¹⁵ Jednalo se především o další dědictví války, jelikož příčinou prudké rozvodovosti bylo často uzavírání manželství během let okupace za účelem ochrany před intervencí úřadu práce. Ústřední orgán ČSNS Svobodné slovo informoval veřejnost 10. ledna 1946 o projednávání návrhu Milady Horákové ze dne 9. ledna téhož roku: „Válka přinesla těžké důsledky v oboru mravním, jež se projeví teprve později. Denně je hojně rozvodů manželství, uzavřených ve válečných letech z důvodů ochrany před zásahem úřadů práce, a tato okolnost znamená, že veřejným poručníkům přibývá stále svěřenců.“¹⁶ Ve Velké Británii se problematikou vdov a sirotek zabývala například poslankyně Edith Wills na stránkách periodika *The Labour Woman*: “The care of children left orphaned and deserted requires very careful thought and planning, and some of the problems connected with this question have been illumined lately by grave cases of cruelty.”¹⁷

Primárním aspektem po celé zkoumané období bylo, že poslankyně PNS a ÚNS ve shodě s britskými poslankyněmi třicátého osmého parlamentu přejaly odpovědnost za mateřství žen, což se odrazilo v jejich návrzích na modernizaci zdravotní péče, výstavbu a rozšíření sítě pečovatelských institucí (především jeslí a mateřských škol), odborné školení zdravotnického personálu v porodnicích, osvětovou činnost v oblasti těhotenství a mateřství, zajištění kvalitní výživy zejména u kojenců, těhotných a kojících žen. Hlavním cílem se stala eliminace kojenecké úmrtnosti. Ve Velké Británii byl nejvyšší počet úmrtí kojenců v letech 1940 a 1941, potom následovala sestupná tendence. V ČSR sestupná tendence kojenecké úmrtnosti započala až v roce 1946.

¹⁵ <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/019schuz/s019001.htm> 19. schůze PNS 9. 1. 1946 [cit. 6. 2. 2020].

¹⁶ *Sněmovna o poručenství. Řízení o rodový původ*. Svobodné slovo, 2, 1946, č. 8, s. 3.

¹⁷ WILLS, Edith: *Labour Women M.P.s*. The Labour Woman (dále jen LW), 33, 1945, č. 8, s. 176.

Všechny politické strany Třetí republiky podporovaly zvýšení porodnosti a ochranu mateřství,¹⁸ jež se staly základem nové rodinné politiky. Poukazovaly na nízký populační růst českého etnika a na válečné ztráty, podstatnější význam však měl odsun Němců a v menší míře i Maďarů.¹⁹ Důraz na zdravé mateřství a jeho význam pro populační vývoj byl zdůvodňován rovněž obavami z možné budoucí německé agrese, jak tento postroj trefně interpretovala Františka Zeminová: „Za 10 až 15 let bude Německo zaplaveno mladými lidmi a Evropa, hlavně sousedé, aby měli nanovo starost, co s věčně nepokojnými, násilnickými Germány... Musíme proto s celou vážností podporovati každou akci, která nám zajistí zdraví matky a dítěte a zvýší u nás porodnost.“²⁰

Poslankyně spatřovaly zajištění zdravého rozvoje populace v moderní péči o dítě a matku, výstavbě sítě moderních porodnic, jeslí, mateřských škol²¹ a jiných institucí podobného druhu.²² Vzorem sociální politiky byl pro poslankyně Sovětský svaz nebo Velká Británie, která inspirovala mimo jiné komunistku Anežku Hodinovou-Spurnou: „Velká Británie i za války rozšiřovala síť poraden pro matky a budovala veřejnou a individuální péči pro matku a dítě v takovém rozsahu, že kdybychom u nás docílili v dohledné době alespoň část toho, co Angličané, mohli bychom si říci, že jsme pokročili hodně kupředu.“²³

Československé poslankyně nejvíce znepokojoval růst kojenecké úmrtnosti, především v důsledku špatné zdravotní péče, a vysoký výskyt dětí nakažených tuberkulózou. V odsunu Němců viděly příležitost k využití uvolněného průmyslového a zemědělského potenciálu, jenž se měl stát základnou pro zajištění kvalitní výživy obyvatelstva, především matek a dětí, a tedy i populačního

¹⁸ Během let 1945–1947 se porodnost zvyšovala. V roce 1945 bylo evidováno 280 444 narozených dětí. V roce 1946 se dle statistických údajů narodilo 285 743 dětí a v roce 1947 jich bylo narozeno 299 410. V roce 1948 klesla porodnost oproti předešlému roku o 5 773 narozených dětí. Nejvyšší počet mrtvě narozených dětí byl evidován v roce 1945, 39 206 dětí. V roce 1946 poklesl počet mrtvě narozených dětí na 4 707. V roce 1947 bylo evidováno mrtvě narozených dětí 5 006 a v roce 1948 4 611. Počet mrtvě narozených dětí klesl pod čtyři tisíce v roce 1953 (3 180); pod tři tisíce v roce 1956 (2 939) a pod dva tisíce v roce 1965 (1 896). Srov. *Historická statistická ročenka ČSSR*. Praha 1985, s. 73.

¹⁹ RÁKOSNÍK, J.: *Sověťizace*, s. 335.

²⁰ ZEMINOVÁ, Fráňa: *Péče o matku a dítě – první národní povinnost!* Československá žena (dále jen ČŽ), 2, 1946, č. 12, s. 3.

²¹ Výstavba jeslí či mateřských škol měla ve Třetí republice vzestupnou tendenci. V roce 1937 bylo na území ČSR evidováno 86 jeslí. V roce 1948 jejich počet vzrostl na 268 a do roku 1950 jich bylo v ČSR 698. Během dalších let studené války se jejich počet neustále zvyšoval. Srov. *Historická statistická ročenka*, s. 410. V roce 1945 bylo na území ČSR evidováno 2 509 mateřských škol. Do roku 1948 jejich počet vzrostl na 4 664. Srov. tamtéž, s. 388.

²² HODINOVÁ, Anežka: *Nová ústava a ženy*. ČŽ, 2, 1946, č. 34, s. 3.

²³ Táž: *Sociální politika a ženy*. ČŽ, 2, 1946, č. 14, s. 3.

růstu. Například národněsocialistická poslankyně Františka Zeminová dávala do souvislosti zvyšující se počty úmrtí matek a dětí s podvýživou populace v období války a kladla důraz na zajištění jejich kvalitní výživy. Uvedla, že v Praze je 18 000 dětí nakaženo tuberkulózou, dlouhodobá podvýživa zvýšila úmrtnost žen oslabených těhotenstvím, porodem nebo šestineděním, úmrtnost kojenců je oproti západoevropským státům i přes pomoc od mezinárodních humanitárních organizací, např. Správy Spojených národů pro pomoc a obnovu (UNRRA) nebo Červeného kříže, vyšší; v prvních měsících skončení války umíralo takřka deset procent kojenců.²⁴ V PNS byl 19. února 1946 interpelován společně poslankyněmi Miladou Horákovou, Jaromírou Žáčkovou-Batkovou, Boženou Pátkovou, Jarmilou Uhlířovou a poslancem Karlem Káclem ministr zdravotnictví Adolf Procházka ve věci četných závad a vážných nedostatků v zařízení Zemské porodnice v Praze a obou porodnických klinik.²⁵ Pro lepší ilustraci byly prezentovány v periodiku Československá žena příklady tristního stavu v této porodnici. Znepokojoval především nedostatečný počet lůžek, jenž vedl k předčasnému propouštění matek s novorozenci. Rovněž se zmínila absence vyhrazených lůžek pro rodičky s infekčními nemocemi, sběren mateřského mléka na klinikách, porodních boxů v porodních sálech, nedostatečná péče pro předčasně narozené děti, přeplněnost pokojů pro ženy v šestinedělí nebo jediná toaleta společná pro zdravotní personál i rodičky. Tento výčet doplnily nedostatky ve vzdělávání v oblasti porodnictví. Nedostatečně prostorné posluchárny se nacházely v bezprostřední blízkosti porodních sálů, kliniky postrádaly vybavení laboratoří, které okupační správa nechala demontovat a odvézt.

Vedle odstranění nedostatků v Zemské porodnici, porodnických klinikách nebo v porodnických odděleních ve veřejných nemocnicích se žádalo urgentně zřídit moderní a patřičně vybavenou školu pro porodní asistentky v Praze: „Je třeba, aby co nejdříve byla zřízena v Praze moderní a dostatečně vybavená odborná škola pro porodní asistentky. Máme totiž touto dobou pouze několik set porodních asistentek moderně školených a nepřestárých.“²⁶

²⁴ ZEMINOVÁ, Fráňa: *Péče o matku a dítě – první národní povinnost!* ČŽ, 2, 1946, č. 12, s. 3.

²⁵ *K prohloubení péče o matku*. Svobodné slovo, 2, 1946, č. 43, s. 2.

²⁶ ZEMINOVÁ, Fráňa: *Péče o matku a dítě – první národní povinnost!* ČŽ, 2, 1946, č. 12, s. 3.

V boji proti tuberkulóze²⁷ se poslankyně zaměřovaly na preventivní očkování,²⁸ modernizaci zdravotní péče,²⁹ osvětovou činnost a kvalitnější výživu dětí. Zvláště tristní situace byla na Slovensku. V prosinci 1946 slovenská komunistka Mária Turková v parlamentu interpelovala ve věci nedostatečné zdravotní péče pro děti nakažené tuberkulózou na Slovensku.³⁰ Nemocnice měly málo speciálních lůžek nebo v nich chybělo speciální tuberkulózní oddělení.³¹

Mzdová, ekonomická, sociální a zdravotní opatření se měla podřídit klíčovým otázkám sociální politiky, maximalizovat porodnost a minimalizovat zdravotní problémy a úmrtnost kojenců i batolat, jak konstatovala Anežka Hodinová-Spurná v PNS: „Musí být proto provedena všechna hospodářská, sociální a mzdová opatření, aby se zvýšil počet porodů, a musí být provedena do všech důsledků všechna zdravotní opatření, aby se zajistilo zdraví kojenců a batolat a aby se snížil co nejvíce počet úmrtí.“³² Považovala za nezbytné vybudovat dětské útulky, mateřské školy, sezónní jesle v převážně zemědělských oblastech a jesle v místech, kde se nacházejí větší podniky, a zajistit zdravotně nezávadné bydlení zejména rodinám s dětmi. Rovněž proklamovala potřebu vytvořit rozšířenou ochranu těhotenství, včetně pracujících žen, výstavbou

²⁷ V roce 1946 bylo s tuberkulózou plic v ČSR evidováno 24 599 pacientů. V roce 1947 tento počet poklesl na 22 202 případů. Srov. *Historická statistická ročenka*, s. 411.

²⁸ Po vzoru Dánska, Norska, Švédska a Anglie bylo v náhodském okrese očkováno několik dospělých osob a dětí školního věku, o čemž informovala lidovecká poslankyně Marie Trojanová v ÚNS 16. 12. 1947: „...právě před měsícem skončila rozsáhlá očkovací akce v okrese náhodském, při níž bylo provedeno očkování všech školních dětí a značného počtu osob dospělých, které dosud neprodělaly nákazu tuberkulosou. Celá náhodská akce byla provedena zvláštní misí dánského Červeného kříže, vyslanou do Československa na pozvání ministerstva zdravotnictví za spolupráce Státního zdravotního ústavu v Praze a místních činitelů samosprávných i úředních a dobrovolných korporací sociálně zdravotních. Úspěch očkovací akce byl velmi dobrý...“ Níže zmíněné parlamentní stenoprotokoly jsou zpřístupněny na Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovně. Srov. <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/087schuz/s087012.htm> 87. schůze ÚNS 16. 12. 1947 [cit. 12. 11. 2018].

²⁹ TROJANOVÁ, Marie: *Zdravotnictví slouží ženám*. ČŽ, 2, 1946, č. 39, s. 3.

³⁰ <https://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/027schuz/s027024.htm> 27. schůze ÚNS 12. 12. 1946 [cit. 12. 11. 2018].

³¹ Během let 1945–1948 se v ČSR počet lůžek pro pacienty trpícími tuberkulózou či jiným respiračním onemocněním zvyšoval. V roce 1946 bylo evidováno 6 779 lůžek. V roce 1948 jejich počet vzrostl na 7 554. Srov. *Historická statistická ročenka*, s. 401.

³² <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/042schuz/s042001.htm> 42. schůze PNS 28. 3. 1946 [cit. 15. 8. 2019].

široké síť porodnic nebo poraden pro těhotné ženy a matky, zejména na vesnicích.³³

Kojenecká úmrtnost a úmrtnost matek v souvislosti s těhotenstvím, porodem a šestineděním se v ČSR během let 1946–1948 soustavně snižovala. V roce 1945 zemřelo na tisíc živě narozených dětí 137 kojenců, o tři roky později úmrtnost klesla na 84 kojenců. Úmrtnost matek byla v roce 1945 2,42 na tisíc živě narozených dětí a v roce 1948 1,29. Do statistiky nebyli zahrnuti kojenci a ženy německé národnosti žijící na území ČSR.³⁴

Poslankyně britského třicátého osmého parlamentu rovněž deklarovaly jako svůj primární zájem zajištění zdravého mateřství a ochranu matek a dětí. Problematika zásobování a péče o pracující nebo kojící matky a jejich děti patřila k nejčastějším tématům debat poslankyň, mezi nimi měly téměř monopolní zastoupení labouristky. V parlamentních volbách v červenci 1945 bylo do Dolní sněmovny zvoleno 24 žen.³⁵ Labouristická strana měla 21 poslankyň.³⁶ Konzervativní a liberální strana měla po jedné zástupkyni.³⁷ Poslankyně Eleanor Rathbone byla bez stranické příslušnosti.³⁸

Zlepšení péče o matku a dítě po skončení obou světových válek patří mezi paralely v britské historii, jelikož jedním z primárních cílů britské politické reprezentace bylo navýšení populace. Zákon z roku 1918 o mateřství a dětské péči (*The Maternity and Child Welfare Act of 1918*) poskytoval pro matky a jejich děti řadu výhod včetně porodních asistentek, zdravotních kontrol nebo

³³ <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/042schuz/s042001.htm> 42. schůze PNS 28. 3. 1946 [cit. 15. 8. 2019].

³⁴ Srov. *Historická statistická ročenka*, s. 69.

³⁵ Jednalo se o Megan Lloyd George, Caroline Ganley, Jennie Adamson, Edith Wills, Barbara Castle, Muriel Nichol, Jennie Lee, Freda Corbet, Jean Mann, Eleanor Rathbone, Leah Manning, Edith Summerskill, Frances Davidson, Barbara Ayrton-Gould, Mabel Ridealgh, Ellen Wilkinson, Clarice Shaw, Peggy Herbison, Alice Bacon, Bessie Braddock, Lucy Noel-Buxton, Lucy Middleton, Florence Paton a Grace Colman.

³⁶ BACON, Alice: *We are Part of the Team*. LW, 33, 1945, č. 8, s. 164.

³⁷ Poslankyní konzervativní strany byla Frances Davidson. Poslankyní liberální strany byla Megan Lloyd George.

³⁸ Eleanor Rathbone byla zvolena jako členka Independent for the Combined English Universities. Srov. *Women in Parliament: a guide to the history of women's participation Parliament and their representation in the historical collections*. Houses of Parliament 100, London 2015, s. 30. Téměř absolutní zastoupení labouristek ve třicátém osmém parlamentu bylo také umocňováno slabou aktivitou či postoji poslankyň z ostatních politických stran. Liberální poslankyně Megan Lloyd George inklinovala ke spolupráci s labouristkami. Poslankyně konzervativní strany Frances Davidson se nepodílela na opoziční činnosti vůči labouristkám a Eleanor Rathbone brzy zemřela (2. 1. 1946). Srov. PUGH, Martin: *Women and the Women's Movement in Britain 1914–1959* (dále jen *Women*). London 1992, s. 282.

zřizování porodnic a jeslí.³⁹ Obdobná situace nastala během druhé světové války, kdy nízká porodnost v roce 1941 vyvolala diskuze o podpoře populačního růstu. Nejdůležitějším výstupem těchto diskuzí byl zákon z roku 1945 o rodinných přídavcích (The Family Allowances Act)⁴⁰ a zákon z roku 1946 o národní zdravotní službě (The National Health Service Act of 1946),⁴¹ který zavedl bezplatnou zdravotní péči pro matku a dítě.⁴²

Ve Velké Británii na začátku 20. století zemřelo přibližně 150 dětí z 1 000 před dovršením prvního roku života.⁴³ V závěru druhé světové války byla kojenecká úmrtnost nižší než před jejím vypuknutím. V roce 1938 zemřelo přibližně 53 dětí na 1 000 porodů; v roce 1944 toto číslo pokleslo na 46 úmrtí. Obdobná situace byla i u úmrtnosti matek během porodů. Zatímco v roce 1938 se jednalo o 2,97 úmrtí na 1 000 porodů; v roce 1944 již 1,95. Navíc ve Velké Británii se během roku 1944 narodilo o téměř 120 600 dětí více než v roce 1938. Labouristky tento příznivý vývoj přisuzovaly především aplikaci vitamínových doplňků, zvýšení dodávek mléka a zodpovědným přístupem porodních asistentek. V souvislosti s pozitivním populačním trendem požadovaly navýšení jejich počtu.⁴⁴ Britské poslankyně nadále prosazovaly zdravou životosprávu pro děti, matky a těhotné ženy. Jejich obavy o zdravotní stav těchto sociálních skupin vycházely z předpokladu, že organismus matek, dětí a těhotných žen je válkou oslaben a během první poválečné zimy může u nich zapříčinit nárůst nemocnosti i úmrtnosti. Na základě těchto důvodů chtěly zachovat a doplnit výživový program zavedený během druhé světové války: „...there is a particular danger this winter (zima 1945–1946 – pozn. autora) that mothers, feeling the worst strains of the war are over, may neglect to add the vitamin supplements to their children's diet, and, no less important to their own when they are pregnant... Maternal and child mortality and the

³⁹ DWORK, Deborah: *War is Good for Babies and Other Young Children: A History of the Infant and Child Welfare Movement in England, 1898–1918*. London 1987, s. 214.

⁴⁰ Zákon z roku 1945 o rodinných příplatcích (The Family Allowances Act) stanovil týdenní platbu ve výši 25 šilinků pro každé dítě, které se narodilo po prvním. Tento příspěvek byl vyplacen přímo matce.

⁴¹ Zákon o národní zdravotní službě (The National Health Service Act) z roku 1946 (vstoupil v platnost v červenci roku 1948) poskytoval všem britským občanům bez rozdílu příjmů či společenského postavení bezplatné lékařské ošetření. Srov. The Parliamentary Archives (dále jen PA), fond Acts of Parliament, kart. GB-061, inv. č. HL/PO/PU/1/1946/9&10G6c81, National Health Service Act, c. 81, 1946.

⁴² SUMMERFIELD, Penny: *Gender and War in the Twentieth Century* (dále jen *Gender*). In: *The international history review*, 19, 1997, č. 1, s. 10.

⁴³ CROUT, Mabel: *Your Council and Health Services*. LW, 33, 1945, č. 10, s. 216.

⁴⁴ *Childbirth toll reduced*. LW, 33, 1945, č. 10, s. 232.

still-birth rates have all declined since these supplements became available and any scheme that can contribute to these improvements is worth all the perseverance possible... Children need the cod liver oil all the year round for their growing bones, but in winter it helps especially to make up for lack of sunshine. Orange juice is particularly necessary also to compensate for the scarcity of fruit. Expectant mothers need these foods which help the unborn baby to build its bones and teeth and nourish it, reducing the strain on the mother's own resources".⁴⁵ Poslankyně poskytovaly rovněž informační servis těhotným ženám a matkám o službách, které měly zajistit jejich bezproblémové těhotenství a zdravý vývoj jejich dětí. Patřila k nim zejména bezplatná předporodní a poporodní vyšetření. Ženy bývaly zvány k pravidelným prohlídkám (v prvních sedmi měsících těhotenství se jednalo o lékařskou kontrolu jednou za měsíc; v osmém měsíci jednou za čtrnáct dní; a v devátém měsíci každý týden).⁴⁶ Další součástí předporodní péče byly pravidelné návštěvy porodních asistentek u budoucích rodiček, jak o tom informovala například labouristka Leah Manning: "At the Welfare Clinic the expectant mother can book the services of the municipal midwife or, in rural areas, of a district nurse-midwife who will visit her regularly before the confinement and help and advise her in carrying out the doctor's directions."⁴⁷ Poporodní centra zajišťovala kojencům pravidelné prohlídky, kde byli zváženi a podrobili se zubnímu, očnímu a ortopedickému vyšetření.⁴⁸

V rámci zajištění maximalizace zdravé reprodukce požadovaly britské poslankyně také zlepšení péče o děti v jeslích a mateřských školách. Na rozdíl od československých poslankyň, které trápila kojenecká úmrtnost, britské znepokojoval více stav mateřských škol, který označovaly za tristní. Příčinou tohoto rozdílu byl odlišný ekonomický a společenský vývoj obou států během druhé světové války. Na území Protektorátu Čechy a Morava s přibývajícími válečnými lety kvalita výživy a zdravotní péče klesala. Ve Velké Británii především Churchillova vláda usilovně podporovala kvalitu zdraví britské populace a zapojení žen do válečného průmyslu bylo hlavním podnětem k rychlému zřizování nových mateřských škol.

V roce 1939 bylo ve Velké Británii méně než sto mateřských škol pro děti od dvou do šesti let. Jednalo se přibližně o 750 000 dětí, z nichž 100 000 začalo chodit do tohoto typu škol od pěti let. Těchto 100 000 pozdně příchozích dětí trpělo zdravotními vadami kvůli špatným domácím podmínkám nebo absenci

⁴⁵ *The Housewife*. LW, 33, 1945, č. 8, s. 177.

⁴⁶ MANNING, Leah: *Growing Up. Labour's plan for women and children*. London 1948, s. 2.

⁴⁷ Tamtéž, s. 3.

⁴⁸ Tamtéž, s. 4.

pravidelných lékařských prohlídek. Během druhé světové války bylo otevřeno několik stovek provizorních mateřských škol, avšak s personálními problémy a nedostatečným vybavením. Na žádosti některých matek měly tyto školy zůstat otevřené, dokud nebudou postaveny školy s lepšími podmínkami, jak uváděla poslankyně Leah Manning: "During the war years, some hundreds of wartime nurseries were opened. They were often makeshift in character and equipment; they were always badly staffed, but they became so popular that every attempt to close them has been met by a vehement demand on the part of the mothers that they should remain open until something better could be provided."⁴⁹ Po parlamentních volbách v roce 1945 se poslankyně dotazovaly vlády, jestli budou zachovány tyto školy z období války, což interpelovaly mimo jiné labouristické poslankyně Barbara Castle⁵⁰ nebo Edith Wills.⁵¹ Počet těchto škol měl v dalších letech Attleeho vlády sestupnou tendenci,⁵² jelikož ministerstvo financí jim snížilo dotace. Oproti červnu 1944, kdy bylo ve Velké Británii v provozu 1 558 mateřských škol, poklesl na začátku roku 1948 jejich počet přibližně na 900 a poskytovaly místa pro 43 000 dětí. Poptávka po ženské pracovní síle na trhu práce však zapříčinila výstavbu nových mateřských škol v areálu továren (The Factory Nurseries). Kontroly tohoto typu škol prokázaly jejich nevyhovující stav, neboť některé neměly ventilace, nebylo dostačující zásobování vodou a nedodržovala se v nich patřičná hygienická opatření. Některé byly přeplněné a často v nich zůstávaly i nemocné děti, aby matky mohly pracovat. Na základě zanedbaného stavu řady mateřských škol provedla Attleeho vláda legislativní změny, které zplnomocňovaly místní zdravotní orgány dohlížet na zajištění kvalitní péče o děti v mateřských školách a na práci domácích pečovatelek.⁵³

Britské poslankyně rovněž ve svých parlamentních rozpravách kritizovaly nízký početní stav a kvalifikační nedostatky pedagogického personálu v mateřských školách. Podle poslankyně Mabel Ridealgh měla školní rada (The Board of Education) navýšit finanční prostředky pro zvýšení počtu pe-

⁴⁹ MANNING, Leah: *Nursery – Infant Education*. LW, 34, 1946, č. 3, s. 57.

⁵⁰ United Kingdom Parliamentary Papers (dále jen UKPP), sv. 414, (London) 1945, s. 453.

⁵¹ Tamtéž, s. 1540.

⁵² Ve sledovaném období měl vývoj československých mateřských škol oproti Velké Británii trvale rostoucí tendenci. V květnu 1945 jich bylo v ČSR celkem 1 130, z toho 921 v českých zemích a 209 na Slovensku. Do roku 1948 se v Československu počet mateřských škol zčtyřnásobil. Největší nárůst byl na Slovensku, kde se jejich počet zvýšil více než pětinásobně. Srov. ŠMELOVÁ, Eva: *Mateřská škola: Teorie a praxe I*. Olomouc 2004, s. 54–55.

⁵³ GALLOWAY, R. M.: *The Nurseries and Child-Minders Regulation Act 1948*. In: Medical Officer of Health, 69, 1949, č. 4, s. 338.

dagogického personálu v mateřských školách.⁵⁴ Rovněž poslankyně Peggy Herbison požadovala obsazení mateřských škol plně kvalifikovanými pedagogy.⁵⁵ S podobným návrhem vystoupila také v Dolní sněmovně Freda Corbet: “Finance committees will have to learn to be very generous and give better pay to more and better trained staff. I have mentioned the case of children in London’s residential nursery schools. We give them nursery trained teachers with trained assistants.”⁵⁶

V rámci zajištění zdravých podmínek pro děti v těchto typech škol bylo pro britské poslankyně zásadní udržení a rozšíření výživového programu, zahájeného Churchillovou vládou. Tento program zajišťoval bezplatné nebo levné mléko nejmladším dětem ve školách, těhotným a kojícím ženám. Attleeova vláda ho doplnila o distribuci vitaminových tablet, pomerančového džusu nebo oleje z tresčích jater, jak potvrzuje příspěvek labouristky Barbary Ayrton-Gould v Dolní sněmovně: “We have now established permanently under this Government not only free and cheap milk for babies school children and expectant mothers, but orange juice, vitamin tablets, cod liver oil, and so on.”⁵⁷ Poskytování bezplatného nebo levného mléka a obědů pro školní děti znamenalo podle poslankyň snížení počtu deprivovaných dětí. Zásobování mlékem a obědy však nefungovalo bez problémů. Poslankyně proto žádaly zajištění jídla pro všechny děti místními školskými orgány, což v Dolní sněmovně interpelovala mimo jiné Leah Manning: “Lady will press it, for every local education authority, even if they have not got canteens, to make some midday meal available to every child in school.”⁵⁸ Zdůrazňovaly také povinnost vlády zajistit nezavadné pasterizované mléko, aby se nezvyšoval počet dětí nakažených tuberkulózou.⁵⁹ Mabel Ridealgh naléhala na řešení tohoto

⁵⁴ UKPP, sv. 431, (London) 1946, s. 710.

⁵⁵ UKPP, sv. 431, (London) 1946, s. 713–714.

⁵⁶ UKPP, sv. 450, (London) 1948, s. 1634.

⁵⁷ UKPP, sv. 439, (London) 1947, s. 1201–1203.

⁵⁸ UKPP, sv. 445, (London) 1947, s. 1425–1427.

⁵⁹ V Anglii a Walesu důsledkem nedostatečné výživy během bitvy o Británii začal stoupat počet osob nakažených tuberkulózou. Srov. VYNNYCKY, Emilia – FINE, E. M. Paul: *Interpreting the decline in tuberculosis: the role of secular trends, in effective contact*. In: *International journal of epidemiology*, 28, 1999, č. 2, s. 327–334. Vzestupná tendence začala v roce 1940 (46 572 nakažených osob). Během válečných let dosáhla vrcholu v roce 1943 (54 342). V prvních třech poválečných letech nebyla evidována sestupná tendence osob nakažených tuberkulózou (1945/52 109; 1946/51 289; 1947/51 725 a 1948/52 576). Až v roce 1954 (42 348) byl dle statistických údajů počet nakažených tuberkulózou nižší než v roce 1939, kdy bylo evidováno 46 205 osob. Srov. *Table 1: Number and proportion of TB notifications by site of disease, England and Wales, 1913–2018*. In: *Public Health England. Historical TB notification data tables to end December 2018*. London 2019.

problému v jedné ze svých interpelací: "...I urge the great need for the compulsory pasteurisation of milk until we can complete our long-term policy of securing tuberculin free milk right from the herds to the consumer's door."⁶⁰ Během dvou volebních období Attleeho vlády však nebyl realizován plán jeho strany na zavedení bezplatné stravy všem školním dětem a bezplatné dodávky mléka začaly až v srpnu 1946. V roce 1951 se stravovalo ve školních jídelnách pouze 49 % školních dětí a mléko konzumovalo 86 % žactva. Jídelny navíc byly často provizorní a měly malou kapacitu.⁶¹ Na základě studie britské Rady pro lékařský výzkum (Medical Research Council) však dostávaly tyto děti ve školách zdravější stravu než britské děti v devadesátých letech 20. století.⁶²

Přes výše zmíněné problémy byla sociální politika Attleeho vlády v oblasti mateřství a péče o dítě úspěšná. V únoru 1948 poslankyně Leah Manning informovala veřejnost o výsledcích mateřské a dětské péče během prvního roku Attleeho vlády v brožůře s názvem *Growing Up*. Konstatovala, že poprvé v britské historii byla nejnižší úmrtnost matek při porodu, nejnižší míra mrtvých narozených dětí a nejnižší počet úmrtí kojenců.⁶³

Československé poslankyně v PNS a ÚNS se naopak soustředily na řešení důsledků okupace ve sféře školství včetně dopadu těchto důsledků na psychický stav dětí. Nacistická ideologie je příliš neovlivnila, mnohem větší vliv měla výchova v rodině, jak dokládá mimo jiné řeč v parlamentní rozpravě komunistky Anežky Hodinové-Spurné: „Musíme s povděkem říci, že česká i slovenská žena v letech okupace prokázala tolik síly i demokratického a vlasteneckého uvědomění, že dovedla ochránit své děti nejenom před jedem fašismu, ale dovedla vstřípit do jejich duší své pevné demokratické přesvědčení.“⁶⁴ Shodný postoj měla také slovenská demokratka Matilda Kulichová-Sutórisová: „Pocitujem povinnosť ako žena pred slávnou snemovnou zdôrazniť, že žiadna školská výchova nedosiahla by svojho ciela, keby tu nebolo ženy matky a konsolidovanej rodiny, ktorá je základom každej usporiadanej spoločnosti ľudskej a ktorej význam pre národný a štátny život...“⁶⁵ nebo komunistka

⁶⁰ UKPP, sv. 426, (London) 1946, s. 436–437.

⁶¹ WEBSTER, Charles: 'Government policy on school meals and welfare foods 1939–1970'. In: SMITH, David F.: Nutrition in Britain: science, scientists and politics in the twentieth century. London 1997, s. 196.

⁶² <https://www.theguardian.com/uk/1999/nov/30/jamesmeikle> [cit. 15. 11. 2019].

⁶³ MANNING, L.: *Growing Up*, s. 2.

⁶⁴ <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/036schuz/s036007.htm> 36. schůze PNS 5. 3. 1946 [cit. 6. 11. 2019].

⁶⁵ <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/028schuz/s028003.htm> 28. schůze ÚNS 13. 12. 1946 [cit. 13. 11. 2019].

Pavla Šimonková: „Mládež má jen pokřivený úsudek z dob okupace, ale základ z rodiny není špatný.“⁶⁶

Potencionální vliv nacistické ideologie na mladou generaci byl využíván komunisty jako politický nástroj proti odpůrcům z řad demokraticky smýšlejícího studentstva na vysokých školách. Nekomunistické poslankyně tato obviňování zcela odmítaly, jak se přiléhavě vyjádřila za národní socialisty Jarmila Uhlířová: „Tvrzení, že se tam jeví metody, které ukazují na zlatou mládež a na fašistické sklony, odmítám se vším důrazem. (Hlučný potlesk.) Naše studentstvo, paní a pánové..., (Hluk. Výkřiky.) Klid a zhluboka dýchat!... naše studentstvo vysokoškolské má jednu jedinou vadu, že se ve své zdrcující většině nehlásí ke straně p. kolegy Koubka a proto pravděpodobně není demokratické.“⁶⁷ Rovněž doktorka Milada Horáková požadovala v rámci Mezinárodní organizace vysokoškolsky vzdělaných žen pomoc nacisty perzekuovaným vysokoškolským studentkám.⁶⁸

Přesto neopomíjely další důležitá témata a věnovaly pozornost zejména zásobování domácností kvalitními potravinami. Ve Třetí republice poslankyně napříč politickým spektrem (Anežka Hodinová-Spurná, Marie Trojanová, Anna Jungwirthová, Božena Pátková, Božena Macháčová-Dostálová, Marie Skuhrovcová, Vladimíra Příbylová a Milada Horáková) podaly 6. března 1946 interpelaci ministru vnitřního obchodu Ivanu Pietorovi ve věci rostoucího počtu stížností zaměstnaných žen na nevyhovující uzavírací dobu v obchodech, především v potravinářských. Dotazovaly se ministra vnitřního obchodu, zda bude ochoten vzít ohledy na časté žádosti zaměstnaných žen a stanovit novou uzavírací dobu v obchodech. Ministr na základě této interpelace prodloužil otevírací dobu v obchodech s potravinami pouze v pátek do 19 hodin a v ostatních obchodech byla ustanovena v pátek nepřetržitá otevírací doba od 8 do 18 hodin. Navíc vyhověl žádosti, že při nákupu budou mít přednost zaměstnané ženy, především při nákupu v obchodech s potravinami v pátek od 18 do 19 hodin a v ostatních obchodech v tentýž den od 12 do 14 hodin.⁶⁹

⁶⁶ ŠIMONKOVÁ, Pavla: *O práci mladých*. ČŽ, 2, 1946, č. 42, s. 6.

⁶⁷ <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/027schuz/s027016.htm> 27. schůze ÚNS 12. 12. 1946 [cit. 13. 11. 2019].

⁶⁸ <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/041schuz/s041013.htm> 41. schůze PNS 27. 3. 1946 [cit. 13. 11. 2019].

⁶⁹ https://www.psp.cz/eknih/1945pns/tisky/t0414_00.htm. Tisk 414. Odpověď ministra vnitřního obchodu na interpelaci poslankyň Zeminovej, Hodinovej-Spurnej, Trojanovej, Jungwirthovej, dr Pátkovej, Macháčovej, Skuhrovcovej, Příbylovaj a dr Horákovéj vo veci mnohých stiažností pracujúcich žien na nevyhovujúce zatváracie hodiny v obchodoch, najmä potravinárskych (č. tľče 222). [cit. 15. 11. 2019].

16. května 1946, na poslední schůzi PNS (53. schůze), přednesly národně socialistické poslankyně (Milada Horáková, Božena Pátková, Jarmila Uhlířová, Jaromíra Žáčková-Batková a Františka Zeminová) interpelaci ministru výživy Václavu Majerovi, v níž požadovaly přiznat ženám v domácnosti stejné výhody, jaké měli lidé v pracovníprávním vztahu. Nesouhlasily s ustanovením výnosu ministerstva výživy č. 9102 z konce roku 1945, který ženám pracujícím v domácnosti nepřiznával právo na potravinové lístky P-3 (na maso, tuky a chleba), jestliže neměly děti mladší patnáct let.⁷⁰ Žena pracující v domácnosti mohla získat potravinové lístky P-3, pouze pokud se jednalo o výdělečnou činnost a nikoliv neplacenou práci v domácnosti.⁷¹ V praxi to znamenalo, že potravinové lístky P-3 byly odepřeny přibližně 1 900 000 žen.⁷² Mezi časté argumenty poslankyň PNS a ÚNS pro uznání významu práce žen v domácnosti patřilo zdůrazňování jejich klíčové role především při záchraně zdraví české populace.⁷³ Problematikou docenění významu práce žen v domácnosti se nejčastěji zabývaly poslankyně ČSNS, zejména Jaromíra Žáčková-Batková.⁷⁴

Britské poslankyně třicátého osmého parlamentu rovněž zdůrazňovaly potřebu kvalitního zásobování potravinami a uznání práce žen v domácnosti během druhé světové války, jak dokládá například poslankyně Edith Summerskill: "You cannot emancipate women who work outside the home and expect those inside to remain satisfied with nineteenth-century conditions of services."⁷⁵ Při projednávání návrhu zákona o rodinných přídavcích zastávaly stanovisko, že tyto přídavky by měly být vypláceny matkám. Argumentovaly především zkušenostmi z každodenního života a nedoceněním práce matek během druhé světové války. Pracovně vytížení muži neměli energii ani čas stát ve frontách na poště, aby získali přídavky a aby nakupovali jídlo a oblečení pro sebe a svou rodinu. Každodenní vytížení matek výstižně popsala poslankyně Edith Wills: "I contend this is a great advantage to the housewife, particularly the housewife with young children who cannot run off early in the morning and stand in queues for hours. She has to attend to her children,

⁷⁰ *Výživovací příspěvek také pro ženy-hospodyně*. Slovo národa (dále jen SN), 2, 1946, č. 114, s. 2.

⁷¹ LÁŇÍKOVÁ, Marie – SOURALOVÁ, Adéla: „Domáci je politické“? Hospodářství v poválečném Československu perspektivou Ústředí československých hospodyní a národněsocialistických poslankyň. In: Gender, rovné příležitosti, výzkum, 17, 2016, č. 2, s. 36.

⁷² *Výživovací příspěvek také pro ženy-hospodyně*. SN, 2, 1946, č. 114, s. 2.

⁷³ <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/052schuz/s052003.htm> 52. schůze PNS 15. 5. 1946 [cit. 26. 11. 2019].

⁷⁴ <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/052schuz/s052003.htm> 52. schůze PNS 15. 5. 1946 [cit. 26. 11. 2019].

⁷⁵ SUMMERSKILL, Edith: *Wanted-Babies, etc.* London 1943, s. 7.

to wash a sick child, nurse him and dress him. It is important if fair shares of bread are to be obtained that we should have an Order like this which will enable everyone to get their ration. As regards registering, it is possible for the housewife to do this. She can deposit her coupons with her regular baker which will, in effect, guarantee that her share of bread will be in the shop when she likes to call for it, or, if it is delivered by van, that the van man will bring the bread every day in the future as he has in the past. Therefore, there is no difficulty about that.”⁷⁶ Poslankyně upozorňovaly rovněž na animozitu vůči ženám v domácnosti, jež podle poslankyň také vedla k výraznému poklesu válečné nativity: “However the fact remains that the wife and mother has not the status to which she ought to be entitled. Her work is of the highest national importance, yet we have never valued her work, or given her that recognition which, in my judgment, was her due. We have always thought that her work was less important than that of her husband and less important than that of a woman in factory or workshop. We are now being asked to state the reasons for the great decline in the birth rate, and, in my opinion, we shall have to give a greater recognition of the work of the mother in our legislation and in the community than has hitherto been done.”⁷⁷ Britské poslankyně Barbara Castle, Edith Summerskill, Leah Manning nebo Barbara Ayrton-Gould požadovaly rovněž přepracování státního systému zásobování a distribuce, aby domácnosti získávaly zejména co největší množství zeleniny za nejvýhodnější ceny.⁷⁸

S podporou mateřství a péčí o dítě se v obou státech úzce prolínala podpora ženské emancipace prostřednictvím výdělečné práce. Ve Třetí republice lze tuto koncepci doložit vyhlášením mzdové rovnoprávnosti pohlaví již v červenci roku 1945⁷⁹ a zřizování pečovatelských institucí (jesle, mateřské školy, školní jídelny apod.). Churchillova válečná koalice a Attleeho vláda měla opačný

⁷⁶ UKPP, sv. 425, (London) 1946, s. 1529–1530.

⁷⁷ UKPP, sv. 408, (London) 1945, s. 2295–2299.

⁷⁸ UKPP, sv. 445, (London) 1947, s. 1418–1428.

⁷⁹ V zásadě se shodly na podpoře vstupu žen do výdělečně činných profesí všechny politické strany, včetně lidovců. Od nich se očekávalo, že se budou distancovat od této emancipační politiky vzhledem k jejich konzervativním hodnotám patriarchální rodiny. Přesto lidovečtí politici a politicky zastávali s touto pracovní politikou o něco více konzervativní postoje než jiné politické strany, obdobně jako s prosazováním větší angažovanosti žen ve veřejném životě. Tyto postoje jsou evidentní v jejich politickém programu z dubna 1946: „Základem společnosti i státu je rodina... Zákonodárství musí být proniknuto péčí o mravní upevnění a hospodářské zabezpečení rodiny, počínajíc rodinnou mzdou, která by osvobozovala ženu a matku od výdělečné činnosti mimo rodinu... Žena budiž rovnoprávná s mužem ve všech oborech práce a služby veřejnosti. Ženě matce nechť se dostane veškeré péče a ochrany, aby dorost národa, jehož je vychovatelkou, byl zdravý a stačil na úkoly, které národu dalo jeho nové postavení v národních hranicích. Ženy, jež přijímají námezdní práci, budtež placeny stejně jako muži

záměr; vrátit muže na jejich předválečné pozice. Dokladem tohoto jednání bylo i již zmíněné snížení dotací pro mateřské školy o polovinu v roce 1945 nebo zpráva sociálního reformátora Williama Beveridge z roku 1942: "The attitude of the housewife to gainful employment outside the home should not be the same as that of the single woman. She has other duties... Taken as a whole the Plan for Social Security puts a premium on marriage instead of penalising it... In the next 30 years housewives as mothers have vital work to do in ensuring the adequate continuance of the British Race and of British ideals in the world."⁸⁰

Vyhláška ministra Jozefa Šoltésze č. 74/1945 Ú.l. ustanovovala, že ženy, které vykonávaly stejnou práci jako muži, budou odměňovány na základě kolektivních smluv a mzdových vyhlášek určených pro muže. Tento princip odměňování však nebyl v praxi dodržován, jelikož záviselo: „...na zařazení prací, ženami vykonaných, do ostatních skupin pracovníků /odborných, zaučených, pomocných/.“⁸¹ Přesto z některých schémat mzdových vyhlášek byla odstraněna dřívější kategorie pracovníků s označením „ženy“ a především během následné měnové reformy se výrazněji navýšily mzdové sazby žen vůči období před nacistickou okupací. Ve vnitrozemí českých zemí činil v listopadu 1945 (před měnovou reformou) průměrný pojištěný plat úředníka 2 437 K měsíčně a u úřednice 1 467 K. O dvanáct měsíců později tento plat vzrostl na 3 712 Kčs u mužů a na 2 416 Kčs u žen. Z hlediska vývoje poměru průměrného platu pojištěnců představoval v listopadu 1945 (před měnovou reformou) platový podíl u žen, které byly zaměstnány ve vnitrozemí českých zemí, 60,2 % platu muže. V listopadu roku 1946 se tento podíl zvýšil na 65,1 %.⁸² Československo patřilo mezi první státy ve světě, které uzákonily mzdové a platové zrovnoprávnění žen a mužů. Přesto podíl průměrné mzdy žen z dlouhodobého hlediska vzrostl z 62,3 % mužské v roce 1929 pouze na 66,1 % v roce 1959. Podíl průměrné ženské mzdy vůči mužské nebyl výrazně odlišný ani v roce 1992, kdy činila 67 %.⁸³

Poslankyně PNS a ÚNS usilovaly o aplikaci rovného mzdového a platového ohodnocení do každodenního života a požadovaly zrušení nebo novelizaci

za stejných podmínek.“ Srov. *Program Československé strany lidové prohlášený sjezdem strany 2. dubna 1946*. Naše Demokracie, 2, 1946, č. 21, s. 3.

⁸⁰ *Social insurance and allied services / Report by Sir William Henry Beveridge*. London 1942, s. 51.

⁸¹ Hron, Jan: *Změny v oblasti mezd v období 1945–1953*. Praha 1968, s. 10.

⁸² Tamtéž, s. 23.

⁸³ RÁKOSNÍK, J.: *Sovětizace*, s. 358.

právních předpisů z období nesvobody (30. září 1938–4. května 1945),⁸⁴ které diskriminovaly zaměstnané ženy. Jednalo se hlavně o novelizaci paragrafů 26 a 27 vládního nařízení č. 380 z 21. prosince 1938; a o zrušení paragrafů 30 a 31 téhož vládního nařízení první vlády Rudolfa Berana i anulování vládního nařízení č. 136 ze dne 18. února roku 1941.⁸⁵ Na základě posledně uvedených paragrafů byly provdané zaměstnankyně ve veřejných a státních službách propuštěny a jejich penze snižovány až o polovinu, jak uvedla 19. února 1946 na 31. schůzi PNS lidovkyně Marie Trojanová nebo národní socialistka Jarmila Uhlířová: „...uvedené paragrafy 30 a 31 vládního nařízení č. 380 z roku 1938 a vládní nařízení č. 136 z roku 1941 se zrušují. Jsou to nařízení z éry Beranovy vlády a pak pokračujícího Háchova režimu, zhoršovaná ještě dále za protektorátu, kdy se provdané zaměstnankyně bezohledně propouštěly ze státních a veřejných služeb a pense se jim stále více a více krátily, až klesly na polovinu toho, co jim podle zákona patřilo.“⁸⁶

Obdobně jako československé poslankyně i britské používaly argumentaci vzájemného boje a práce žen a mužů během období druhé světové války k odstranění diskriminací ve mzdovém ohodnocení mezi muži a ženami, jak dokládá mimo jiné projev poslankyně Jennie Adamson v Dolní sněmovně: “I had to put up a fight with the War Office years ago about women taking over work which had previously been done by men, while being treated as cheap labour and paid two-thirds of the normal rate. Why cannot we follow the example of America and be decent with our women about rates of pay? Why cannot we give them equality?”⁸⁷ Ve Velké Británii uskutečnily v první polovině padesátých let některé poslankyně (například ulsterská unionistka Patricia Ford, konzervativní politička Irene Ward nebo labouristky Edith Summerskill a Barbara Castle) kampaně za vyrovnané platy mužů a žen, zejména těch žen,

⁸⁴ Počátek vymezení období nesvobody (od 30. 9. 1938) je definován na základě článku 1, odst. 2 ústavního dekretu č. 11/1944 Ůř. věst. čsl. o obnovení právního pořádku a vyhlášky č. 30/1945 Sb. o platnosti ústavního dekretu presidenta republiky ze dne 3. 8. 1944, č. 11 Ůř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku. Srov. *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Praha 1945, s. 51. Konec období nesvobody (4. květen 1945) určuje vládní nařízení č. 31/1945 Sb. ze dne 27. 7. 1945, jímž se stanoví konec doby nesvobody pro obor předpisů o obnovení právního pořádku. Srov. *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Praha 1945, s. 54.

⁸⁵ Srov. Vládní nařízení 136/1941 Sb. ze dne 18. 2. 1941, jímž se mění některá ustanovení vládního nařízení ze dne 21. 12. 1938, č. 379 Sb., o úpravě některých personálních poměrů ve veřejné správě, a vládního nařízení ze dne 21. 12. 1938, č. 380 Sb., o úsporných opatřeních personálních.

⁸⁶ <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/031schuz/s031002.htm> 31. schůze PNS 19. 2. 1946 [cit. 31. 3. 2019].

⁸⁷ UKPP, sv. 407, (London) 1945, s. 857–858.

kteře pracovaly ve státních službách.⁸⁸ Až v roce 1970 schválil parlament zákon o rovnocenném odměňování všech mužů a žen (Equal Pay Act 1970).⁸⁹ Podle britské historičky Sue Bruley znamenala vize sociálního státu po roce 1945 chybný a v zásadě konzervativní pohled na ženy.⁹⁰ Kombinace ekonomických příležitostí, sociálních reforem s vydobytými občanskými právy žen se jevila pro mladší generaci britských političek jako překážka k prosazování významného progresu v sociálním i soukromém postavení žen.⁹¹

Československé i britské poslankyně používaly argumentaci válečné spolupráce obou pohlaví také k prosazení požadavku participace žen v profesích vyhrazených před válkou jen mužům, včetně zapojení žen do složek branné moci. Požadavek branné přípravy žen prezentovaný československými poslankyněmi byl vnímán jako právo na rovnocenný podíl žen bránit stát společně s muži, obdobně jak tomu bylo v době války. Tento názor zastávala komunistka Marie Švermová-Švábová: „V moderní válce, jaké jsme byli svědky, bylo nutno přibrat i vojenským úkonům ženy.“ Rovněž národní socialistka Jarmila Uhlířová měla obdobný postoj: „Ale i v době míru je nutno myslet na den, kdy

⁸⁸ Srov. PUGH, M.: *Women*, s. 284–285.

⁸⁹ Srov. The National Archives Kew (NAK), fond Departments responsible for labour and employment matters, kart. LAB 44, inv. č. 317, Equal Pay: a Guide to the Equal Pay Act 1970.

⁹⁰ Srov. BRULEY, Sue: *Women in Britain since 1900*. New York 1999, s. 118.

⁹¹ Srov. PUGH, M.: *Women*, s. 284–285. V následujících letech studené války schválil britský parlament zákony, které citelně emancipovaly postavení žen. Jednalo se především o zákon týkající se vstupu žen se šlechtickým titulem do Sněmovny lordů (The House of Lords) z roku 1958 srov. PA, fond Acts of Parliament/Laws/Legislation, kart. GB-061, inv. č. HL/PO/PU/1/1958/68; 7Eliz2c21, Life Peerages Act, c. 21; zákon o potratech z roku 1967 (The Abortion Act 1967) srov. PA, fond Acts of Parliament/Laws/Legislation, kart. GB-061, inv. č. HL/PO/PU/1/1967/c87, Abortion Act, c. 87; zákon o rovnocenném odměňování všech mužů a žen z roku 1970 (Equal Pay Act 1970) srov. The National Archives Kew (NAK), fond Departments responsible for labour and employment matters, kart. LAB 44, inv. č. 317, Equal Pay: a Guide to the Equal Pay Act 1970; zákon o pohlavní diskriminaci z roku 1975 (The Sex Discrimination Act 1975) srov. NAK, fond Departments responsible for labour and employment matters, kart. LAB 44, inv. č. 312, Sex Discrimination: a Guide to the Sex Discrimination Act 1975; nebo zákon o zákazu ženské obřízky z roku 1985 (Prohibition of Female Circumcision Act 1985), který ustanovil za trestný čin mrzačení ženských pohlavních orgánů u dětí i dospělých. Srov. PA, fond Acts of Parliament/Laws/Legislation, kart. GB-061, inv. č. HL/PO/PU/1/1985/c38, The Prohibition of Female Circumcision Act, c. 38. Rovněž od roku 1961 bylo legalizováno užívání orálních antikoncepčních pilulek prostřednictvím Národní zdravotní služby (National Health Service) pouze pro vdané ženy. V roce 1967 bylo její užívání povoleno pro všechny ženy. Srov. <https://www.theguardian.com/society/2007/sep/12/health.medicineandhealth> [cit. 19. 11. 2019]. Velká Británie v roce 1981 podepsala a v roce 1986 ratifikovala Úmluvu o odstranění všech forem diskriminace vůči ženám (The Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women). Srov. NAK, fond Foreign and Commonwealth Office and predecessors, kart. FCO 58, inv. č. 5008, United Nations Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women.

by mohl býti tento mír porušen. A k tomu je potřebí branné přípravy celého národa, tedy i žen...“⁹² Vzorem bojovné ženy byly pro poslankyně nejenom sovětské,⁹³ ale také husitské bojovnice.⁹⁴

Vstup⁹⁵ Britek do válečného průmyslu a ozbrojených složek armády⁹⁶ prokázal podle britských poslankyň, že ženy mohou zastávat mužská povolání. Tento vývoj změnil strukturu nejen pracovišť, ale také celé společnosti. Normativní role ženy v domácnosti byla během války prostřednictvím vládní propagandy doplňována službou pro vlast, ačkoliv ženy dostávaly za stejný pracovní výkon podstatně menší mzdy, než jaké měli muži (viz Table 1). Během let 1938–1945 se podle průzkumu ministerstva práce (The Ministry of Labour) podíl žen ve válečném průmyslu zvýšil z 19,75 % na 27 %.⁹⁷ Navíc v britské společnosti byla skončení války patrná animozita vůči ženám sloužícím v armádě. Výstižně tento jev popsala poslankyně Edith Summerskill: “...no doubt the grandfathers of those who whisper about the morals of the woman in the Services to-day opined that no respectable woman could become an army nurse and still preserve her chastity.”⁹⁸

⁹² <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/025schuz/s025005.htm> 25. schůze PNS 24. 1. 1946 [cit. 2. 11. 2019].

⁹³ <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/043schuz/s043004.htm> 43. schůze PNS 28. 3. 1946 [cit. 2. 11. 2019].

⁹⁴ <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/025schuz/s025005.htm> 25. schůze PNS 24. 1. 1946 [cit. 2. 11. 2019].

⁹⁵ Ženy se zapojily do válečného průmyslu spíše z vlasteneckého citění, než kvůli nabytí feministických požadavků. Neexistoval také žádný jednotný program britských feministek. Srov. SUMMERFIELD, P.: *Gender*, s. 14.

⁹⁶ V britském námořnictvu (Women's Royal Naval Service, WRNS) sloužilo v roce 1939 3 400 žen a v červnu roku 1945 jich bylo již 72 000. V pomocných vojenských oddílech domobrany (Auxiliary Territorial Service, ATS) působilo v roce 1939 23 900 žen. Nejvyšší počet žen v ATS byl v roce 1943; 212 500 pracovnic. V červnu roku 1945 bylo v ATS 190 800 žen. V Britském královském letectvu (Royal Air Force, RAF) sloužilo v roce 1939 8 800 žen. V roce 1943 byl jejich počet v RAF nejvyšší; 180 300 žen. V červnu 1945 se počet žen v RAF snížil na 153 000. Srov. NOAKES, Lucy: *Women in the British Army. War and the Gentle Sex, 1907–1948*. London 2006, s. 131.

⁹⁷ GAZELEY, Ian: *Women's pay in British Industry during the second world War*. In: *Economic history review*, 61, 2008, č. 3, s. 651–671.

⁹⁸ SUMMERFIELD, P.: *Gender*, s. 8.

Table 1: Industrial earnings, earnings per hour, and women's relative pay (earnings in shillings per week)⁹⁹

All industries	Women's earnings	Women's hours	Women's earnings per hours	Men's earnings	Men's hours	Men's earnings per hour	Women's relative earnings	Women's relative hourly earnings
1938/10	32,5	43,2	0,75	69	47,7	1,45	0,47	0,52
1943/7	62,17	45,9	1,35	121,25	52,9	2,29	0,51	0,59
1945/7	63,17	43,3	1,46	121,33	49,7	2,44	0,52	0,60
1947/10	69,58	41,5	1,68	128,08	46,6	2,75	0,54	0,61

Participaci žen na vítězství a jejich utrpení během druhé světové války používaly poslankyně obou států také jako argument k prosazení vstupu žen do profesí vyhrazených dosud jen mužům. V Československu poslankyně poukazovaly na nedostatek žen ve vysokých pozicích v justici, jak o tom informuje sociální demokratka Adéla Bělíková. Spatřovala příčinu válek v počínání mužů a vstup žen do vysokých justičních pozic považovala za záruku toho, že se nebudou opakovat. Odmítala názor, že ženy jsou pro soudcovskou pozici přecitlivělé, a zdůrazňovala společné válečné utrpení. To ženy opravňovalo spolurozhodovat o potrestání válečných zločinců: „Většina čs. žen nemá naprosto nic společného s ufnukanou citlivostí, je si vědoma svého poslání v osvobozeném státě a odmítá narážky, že se nehodí k povolání, které rozhoduje o životě nebo smrti. Což naše lidické ženy, jež prošly těžkým životem koncentračních táborů, ztratily muže, syny, otce, jimž byly ukradeny děti a zašantročeny bůhví kam, a ty všechny ostatní, jež stihl podobný osud ty, že by toto nejhnusnější novodobé darebáctví a zvěrstvo nedovedly soudit po právu?“¹⁰⁰

Po skončení války ve Velké Británii poslankyně obhajovaly právo žen zůstat a nadále se vzdělávat v technických oborech, kde byly nuceny během válečných let nahradit muže. Toto stanovisko obhajovala v parlamentě mimo jiné poslankyně Leah Manning v březnu 1946: “I suggest that women have the right to technical education for their own development... I suggest that, instead of segregating boys and girls and segregating academic and technical types, they should all be allowed to choose from the various things offered in a programme set out by the technical college.”¹⁰¹ Ženy prokázaly schopnost vzdělávat se

⁹⁹ GAZELEY, I.: *Women's pay*, s. 658.

¹⁰⁰ <https://www.psp.cz/eknih/1945pns/stenprot/034schuz/s034010.htm> 34. schůze PNS 27. 2. 1946 [cit. 6. 11. 2019].

¹⁰¹ UKPP, sv. 420, (London) 1946, s. 2196–2198.

v technických oborech svou dovedností ve válečném průmyslu.¹⁰² Navzdory vládní politice byly ve druhé polovině čtyřicátých let ženské pracovní pozice nejenom stále markantní a navíc se rozšiřovaly.¹⁰³ Vysvětlení tohoto sociálního jevu je úzce spjato s britskou ekonomickou situací.¹⁰⁴

Na rozdíl od britského parlamentu byl počáteční společný postup československých poslankyň v oblasti sociální péče o matku a dítě stále častěji narušován politickými spory. Po nastolení komunistického monopolu moci v únoru 1948¹⁰⁵

¹⁰² Tamtéž, s. 2199.

¹⁰³ Naopak podíl britských mužů ve výdělečné činnosti během studené války soustavně klesal. V roce 1951 se jednalo o 87,6 %, v roce 1961 86,3 %, v roce 1971 81,47 % a v roce 1981 77,8 % mužů. Srov. HALSEY, Albert Henry (ed.): *British Social Trends since 1900: a guide to the changing social structure of Britain*. Basingstoke 1988, s. 168.

¹⁰⁴ V roce 1947 Velká Británie čelila masivní ztrátě příjmů ze zahraničních investic a exportu. Rovněž její deficit platební bilance činil 443 milionů liber. Půjčka získaná ze Spojených států amerických začala docházet a centrální sociální politika vlády byla ohrožena. Proto byla vláda nucena zvýšit průmyslovou výrobu, a tím také zvýšit příjmy z britského vývozu. Zmíněné důvody a nedostatek mužské pracovní síly přiměly Attleeho kabinet přijmout válečné havarijní strategie pro začlenění většího množství žen do pracovní síly. Ženy, jež během války nahradily mužské pracovní pozice, zůstávaly na těchto pozicích i v poválečném období, avšak postupně byly vytlačovány na méně kvalifikovaná místa.

Pracovaly především v textilním průmyslu, gumárenství, obuvnictví, dopravě či v železárnách a ocelárnách. Do konce roku 1947 bylo do pracovního procesu zapojeno o 800 000 více žen než v roce 1939. Vládní kampaň vyzývající ženy, aby se zapojily do poválečného průmyslu, probíhala od června roku 1947 a zaměřila se primárně na ženy ve věku 35 až 40 let. Navzdory oficiálnímu tlaku zapojit ženy do průmyslu, preferovalo čím dál tím více žen vyšší pozice v kancelářích. Druhým faktorem poptávky po ženské pracovní síle byla poválečná konjunktura některých průmyslových odvětví ve střední a jihovýchodní Anglii. Jednalo se zejména o lehký průmysl, letectví a železnice. Záměrem podnikatelů v těchto podnicích bylo přiřadit ženy na nekvalifikovaná pracovní místa, protože to snížilo výrobní náklady.

Dalším faktorem bylo, že se britská ekonomika v poválečných letech zaměřila na odvětví, v nichž ženy stále držely vysoký podíl zaměstnanosti. Mezi tato odvětví patřily administrativní a obchodní funkce, zdravotní sestry, učitelky, realitní makléřky, advokátky či bankovní poradkyně. Srov. PUGH, M.: *Women*, s. 286–288.

¹⁰⁵ Do ÚNS po 25. 2. 1948 nově vstoupily národní socialistky Růžena Skřivanová a Růžena Hrbková. Skřivanová nastoupila 6. 5. 1948 místo Jaroslava Stránského (ČSNS). Srov. Archiv Parlamentu ČR (dále jen A PČR), fond Archiv Poslanců a senátorů (dále jen APS), kart. 127, inv. č. 2399/2. Hrbková vykonala poslanecký slib 7. 5. 1948 a nahradila spolustraníka Antonína Hřebíka. Srov. A PČR, f. APS, kart. 46, inv. č. 852/3. Ostatní poslankyňe buď podaly demisi, nebo dokončily volební období. Demisi podala 1. 3. dlouholetá politička Františka Zeminová (ČSNS). Srov. A PČR, f. APS, kart. 165, inv. č. 3101/17. Dne 10. 3. ji následovala i Milada Horáková (ČSNS). Srov. A PČR, f. APS, kart. 45, inv. č. 829/4. Drtivá většina poslankyň dokončila svoje funkční období. Jarmila Uhlířová (ČSNS) srov. A PČR, f. APS, kart. 152, inv. č. 2840/9, Jaromíra Žáčková-Batková (ČSNS) srov. A PČR, f. APS, kart. 167, inv. č. 3130/11, Marie Trojanová (ČSL) srov. A PČR, f. APS, kart. 150, inv. č. 2799/9, Ludmila Weberová (KSČ) srov. A PČR, f. APS, kart. 161, inv. č. 3019/6, Matilda Kulichová-Sutórisová (DS) srov. A PČR, f. APS, kart. 79, inv. č. 1439/4, Antonie Kleinerová (ČSNS) srov. A PČR, f. APS, kart. 64, inv. č. 1174/5, Milena

se postupně iniciativa poslankyň transformovala v bezvýhradnou podporu politických a hospodářských cílů KSČ.¹⁰⁶

Závěr

Československo a Velká Británie měly v prvních poválečných letech navzdory historickým a kulturním odlišnostem jedno společné: chtěly vybudovat sociálně spravedlivější společnost. Jednou z oblastí, v níž se setkávaly priority obou zemí, bylo zajištění zdravého mateřství prostřednictvím zlepšení životních podmínek žen a dětí. Pro političky představovala tato problematika základ jejich sociální a politické činnosti.

Československé a britské poslankyně zastávaly v této době shodné postoje v několika důležitých bodech: 1. poskytnutí pomoci osobám postiženými válečnými událostmi (především sirotkům a vdovám); 2. eliminovat kojeneckou úmrtnost modernizací zdravotní péče, moderní výstavbou a rozšířením sítě pečovatelských institucí (především jeslí a mateřských škol), odborným školením zdravotnického personálu v porodnicích, osvětovou činností žen v oblasti těhotenství a mateřství, zajištěním kvalitní výživy zejména těhotným ženám a kojencům; 3. zajistit dostatečné zásobování domácností kvalitními potravinami; a 4. pokračovat v emancipaci žen prostřednictvím placené práce.

Poslankyně PNS a ŮNS svou činnost zaměřily primárně na boj proti dětské tuberkulóze a zlepšení zdravotní péče o těhotné ženy, kojící matky a jejich děti. Důvodem tohoto úsilí byl prudký nárůst kojenecké úmrtnosti během roku 1945. Ve Velké Británii již po roce 1941 začala kojenecká úmrtnost soustavně klesat, proto se britské poslankyně třicátého osmého parlamentu věnovaly především otázce zřizování nových jeslí a mateřských škol, kde dětem měly být poskytnuty lepší hygienické a stravovací podmínky.

Československé poslankyně chtěly zlepšit životní podmínky (zaměstnaných) žen vhodnější otevírací dobou v obchodech (hlavně s potravinami) nebo zajištěním kvalitnější výživy jim a jejich dětem. Britské poslankyně požadovaly vyplacení rodinných přídatků pouze matkám a přepracování systému zásobování a distribuce potravin na základě zajišťování co největšího množství zeleniny za nejvýhodnější ceny všem domácnostem.

Šmejcová (ČSNS) srov. A PČR, f. APS, kart. 141, inv. č. 2646/9, Eliška Ullrichová (KSČ) srov. A PČR, f. APS, kart. 152, inv. č. 2842/6, Růžena Hrbková (ČSNS) srov. A PČR, f. APS, kart. 46, inv. č. 852/2, a Růžena Skřivanová (ČSNS) již nepokračovaly ve své parlamentární působnosti. Srov. A PČR, f. APS, kart. 127, inv. č. 2399/3.

¹⁰⁶ NEČASOVÁ, Denisa: *Buduj vlast – posílíš mír! Ženské hnutí v českých zemích 1945–1955*. Brno 2011, s. 379.

S podporou mateřství a péčí o dítě se úzce prolínalo v obou zkoumaných státech také podporování ženské emancipace prostřednictvím výdělečné práce. Poslankyně prosazovaly rovné podmínky pro ženy na trhu práce a realizaci skutečné rovnosti ve mzdovém (platovém) ohodnocení mužů a žen. K prosazení výše zmíněných cílů používaly nejčastěji argumentaci, založenou na spolupráci žen a mužů v protiválečném úsilí během období druhé světové války.

Zmíněné podobnosti v základních požadavcích vynikají zejména ve světle složení ženských parlamentních elektorátů. Ve Velké Británii měly rozhodující postavení labouristky. V třicátém osmém parlamentu jich zasedalo 21, konzervativce a liberály zastupovala pouze jedna poslankyně, Eleanor Rathbone byla bez stranické příslušnosti. Ve Třetí republice byly poslankyně zastoupeny v šesti politických stranách, což se na jedné straně projevovalo odlišnými stanovisky, na druhé však společná genderová agenda umožňovala alespoň zpočátku dosáhnout shody v základních prioritách, jakou byla například péče o děti, matky a jejich sociální zabezpečení. Opačným příkladem může být postoj k postavení žen v domácnosti. Labouristické poslankyně se v tomto bodě shodovaly s poslankyněmi ČSL a ČSNS, když požadovaly uznání a ohodnocení jejich neplacené práce. Poslankyně KSČ a ČSSD usilovaly naopak o maximální zapojení žen do výdělečné činnosti. Stupňující se politické spory navíc stále více narušovaly genderovou agendu a komunikaci mezi československými poslankyněmi. Velká Británie směřovala k sociálnímu státu, Československo k jeho sovětizaci, což v plné míře platilo také v sociální politice.¹⁰⁷

RESUMÉ

SOCIÁLNÍ POLITIKA POHLEDEM ČESKOSLOVENSKÝCH A BRITSKÝCH POSLANKYŇ V LETECH 1945–1948

Ženský elektorát v parlamentech Třetí republiky a v třicátém osmém parlamentu Velké Británie usiloval o vytvoření spravedlivějšího společenského uspořádání, jehož nedílnou součástí mělo být zajištění zdravého mateřství a dosažení rovnosti pohlaví v každodenním životě. Pro činnost poslankyň v ČSR a ve Velké Británii měla nesporný význam problematika kojenecké úmrtnosti, zlepšení péče ve zdravotních a pečovatelských institucích nebo poskytnutí lepších životních podmínek pro ženy a děti. Poslankyně obou států

¹⁰⁷ Rád bych touto formou co nejsrdečněji poděkoval především prof. PhDr. Daně Musilové, CSc., za cenné rady, všestrannou pomoc, obětavý přístup a pevnou trpělivost během realizace předkládané studie.

vycházely z podobných očekávání, jako byly rovné podmínky pro ženy na trhu práce a skutečná rovnost mzdového (platového) ohodnocení. Shodným argumentem pro prosazení těchto požadavků byly společný boj a práce mužů a žen během druhé světové války. Rozdílný poválečný vývoj v obou státech vedl k rozdílným výsledkům. Vyostrující se politický vývoj v ČSR narušoval genderovou agendu a vzájemnou komunikaci mezi poslankyněmi a byl dovršen sovětizací sociálního systému. Velká Británie nadále pokračovala v realizaci sociálního státu.

Klíčová slova: Třetí Československá republika, Velká Británie, parlament, poslankyně, sociální stát, mateřství.

SUMMARY

SOCIAL POLICY THROUGH THE EYES OF CZECHOSLOVAK AND BRITISH FEMALE MEMBERS OF PARLIAMENT DURING THE 1945–1948 PERIOD

The women's electorate in the parliaments of the Third Republic and in the Thirty-eighth Parliament of Great Britain endeavoured to create fairer social arrangements, an integral element of which include assurance of healthy motherhood and achievement of gender equality in everyday life. The issues of infant mortality, improvement of care by medical and nursing institutions or assurance of the improved wellbeing of women and children, were of unquestionable importance to the activities of female MPs in the Czechoslovak Republic and in Great Britain. The female MPs of both countries based their activities on similar expectations, such as equal conditions for women on the job market and true wage equality. The common reason for advancing these requirements was the fact that men and women had fought and worked together during the Second World War. The different post-war development of both countries led to different results. Escalating political developments in the Czechoslovak Republic disrupted the gender agenda and mutual communication between female MPs and culminated in Sovietisation of the social system, while Great Britain continued to realise a social state.

Keywords: Third Czechoslovak Republic, Great Britain, Parliament, Female Member of Parliament, Social State, Motherhood

Mgr. Milan Hanzl, Ph.D.
Filozofická fakulta
Univerzita Hradec Králové
Nám. Svobody 331
500 03 Hradec Králové
Česká republika
e-mail: milan.hanzl@uhk.cz